

*Izabela Firkowska**

WZROST GOSPODARCZY HISPANII W LATACH 1946—1964
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM PROGRAMU STABILIZACJI
GOSPODARKI Z 1959 r.

1. IZOLACJA POLITYCZNA I GOSPODARCZA

Po II wojnie światowej Hiszpania była niemal całkowicie izolowana na arenie międzynarodowej. Wynikało to z faktu sprawowania władzy przez faszystowski rząd gen. Franco, jedyny w powojennej Europie oraz z bliskich kontaktów łączących Hiszpanię z faszystowskimi Niemcami i Włochami w okresie II wojny światowej.

Na konferencji w San Francisco, uchwalającej Kartę Narodów Zjednoczonych stwierdzono, że Hiszpania zostanie pominięta w mającej powstać organizacji. W lutym 1946 r. USA, Wielka Brytania i Francja podpisały wspólną deklarację, której celem było odsunięcie Hiszpanii od międzynarodowego życia gospodarczego i politycznego. Państwa podpisujące deklarację zobowiązały się do nienawiązywania kontaktów gospodarczych i politycznych z Hiszpanią, dopóki władza będzie w rękach rządu faszystowskiego. Postanowienia tej deklaracji dotyczyły również sojuszników tych państw¹. Kolejnym krokiem izolującym Hiszpanię od reszty świata była rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, uchwalona w grudniu 1946 r., nakazująca wszystkim członkom ONZ odwołanie z Madrytu swoich przedstawicieli dyplomatycznych w randze ambasadorów i ministrów pełnomocnych.

Izolacja Hiszpanii na arenie międzynarodowej obejmowała także sprawy gospodarcze. W latach 1945—1950 Hiszpania, pomimo dużych starań, nie uzyskała żadnej pomocy gospodarczej, choć pomoc taka była jej bardzo potrzebna, aby nadrobić straty powstałe w czasie wojny

* Mgr, st. asystent w Zakładzie Ekonomii Politycznej Kapitalizmu UE.

¹ G. Bernatowicz, *Hiszpania a Wspólny Rynek*, Warszawa 1972, s. 1, maszynopis.

domowej. Ponadto, po uchwaleniu rezolucji o wycofaniu przedstawicieli dyplomatycznych, Stany Zjednoczone postanowiły wstrzymać pożyczki oraz zawiesić inne formy pomocy dla Hiszpanii. Dokonały również redukcji swych zakupów w tym kraju do niezbędnego minimum. W ślad za USA podobne kroki podjęły i inne kraje.

2. NASILENIE TENDENCJI AUTARKICZNYCH

Isolacja polityczna i gospodarcza Hiszpanii w świecie stworzyła konieczność prowadzenia gospodarki samowystarczalnej. Przemysł hiszpański zaczął produkować artykuły, które do tej pory sprowadzane były z zagranicy. Rozwinęły się znacznie nawet te gałęzie przemysłu, które nie miały żadnych tradycji w rolniczej Hiszpanii, np. przemysł chemiczny bądź ciężki. Zahamowany został eksport, co ujemnie wpłynęło na rozwój rolnictwa i przemysłu wydobywczego — dwa działy gospodarki narodowej zaliczone do tradycyjnych eksporterów. Ograniczenie rozmiarów eksportu pociągnęło za sobą konieczność ograniczenia rozmiarów importu. Rozluźnienie więzów łączących gospodarkę hiszpańską z gospodarką światową nie sprzyjało wyzwoleniu inicjatywy w kierunku wprowadzenia postępu technicznego w przemyśle hiszpańskim. Wyroby przemysłu hiszpańskiego było coraz mniej konkurencyjne w stosunku do wyrobów przemysłowych pochodzących z krajów Europy Zachodniej z uwagi na wysokie koszty produkcji, niski poziom techniczny oraz niską jakość produktów hiszpańskich².

Rząd hiszpański zastosował szereg narzędzi chroniących rozwój przemysłu krajowego przed konkurencją ze strony przemysłu krajów wysoko rozwiniętych. Do najważniejszych środków należały wysokie cła importowe, ograniczenia importowe oraz kontrola ilościowa importu. Rozwój przemysłu krajowego był stymulowany przez udzielanie różnego rodzaju ulg podatkowych przedsiębiorcom, produkującym wyroby przemysłowe o szczególnie ważnym znaczeniu dla gospodarki narodowej oraz poprzez stosowanie obniżek cel importowych na sprowadzane z zagranicy surowce, w oparciu o które produkowano w kraju wyroby przemysłowe o charakterze antyimportowym.

Bardzo silnie zbiurokratyzowany mechanizm uzyskiwania koncesji uprawniających do podjęcia działalności przemysłowej był czynnikiem ograniczającym rozwój przemysłu. Aby rozpocząć jakąkolwiek działalność przemysłową, należało uzyskać pozwolenie od Ministerstwa Prze-

² J. Sikorski, *Rozwój gospodarczy Hiszpanii w latach 1950—1964*, „Ekonomista” 1966, nr 6, s. 1371.

myślu. Pozwolenia te były najczęściej udzielane w sposób arbitralny, bez uwzględnienia racjonalnych przesłanek oraz priorytetów rządowych. Stosunkowo łatwo i szybko uzyskiwały zgodę na rozpoczęcie działalności przemysłowej przedsiębiorstwa duże lub też te, których produkcja opierała się na zamówieniach rządowych. Kontrola inwestycji była w wysokim stopniu zbiurokratyzowana i nieudolna. Inwestorzy często narażeni byli na zwłokę w uzyskaniu zezwolenia, co pociągało za sobą wzrost kosztów inwestycyjnych, a czasami zniechęcało inwestorów do podjęcia działalności inwestycyjnej³.

Sztywny system bezpośredniej rządowej ingerencji w działalność przemysłową oraz prowadzenie polityki protekcyjnej sprawił, iż przemysł hiszpański charakteryzował niski stopień organizacji, niewielka skala przedsięwzięć, niski poziom techniczny maszyn i urządzeń oraz niski poziom wydajności pracy. Produkty hiszpańskie nie mogły konkurować z produktami pochodzącymi z krajów Europy Zachodniej z powodu wysokich kosztów produkcji, jak również niskiego poziomu technicznego.

Powstały w 1941 r. INI (Instituto Nacional de Industria), który miał kierować i wzmacniać rozwój przemysłu, nie spełniał należycie swych funkcji. INI miał rozwijać produkcję dla potrzeb obrony narodowej oraz przejąć te gałęzie produkcji, które były nierentowne dla prywatnych inwestorów, a jednocześnie posiadały duże znaczenie dla rozwoju gospodarki narodowej. Z chwilą uzyskania odpowiednio wysokiej rentowności, gałęzie te miały przejść do sektora prywatnego⁴.

Nasilenie tendencji autarkicznych w gospodarce hiszpańskiej doprowadziło do stagnacji gospodarczej. Roczne tempo wzrostu produktu narodowego brutto w latach 1940—1950 wynosiło 1,94%, a tempo wzrostu produktu narodowego na głowę 1,15%⁵.

3. PRZYSPIESZENIE TEMPA WZROSTU GOSPODARCZEGO W LATACH 1950—1958

Z początkiem lat 50-tych nastąpiła zmiana polityki mocarstw zachodnich wobec Hiszpanii. Pierwszym krajem, który przełamał izolację Hiszpanii były Stany Zjednoczone. Uczyniły to w okresie nasilenia się „zimnej wojny” oraz wybuchu wojny koreańskiej. Dostrzeżono wów-

³ W. T. Salisburg, J. D. Theberge, *Spain in the 1970's*, Nowy Jork 1976, s. 11—13.

⁴ R. Tamames, *Introducción a la economía española*, Madryt 1973, s. 196—197.

⁵ L. Gamir, *Política económica de España*, Madryt 1975, s. 21.

czas znaczenie strategiczne Hiszpanii. W 1953 r. między Hiszpanią a Stanami Zjednoczonymi nastąpiło zawarcie Paktu Madryckiego, na mocy którego Stany Zjednoczone uzyskały zgodę Hiszpanii na wybudowanie na jej terytorium trzech baz lotniczych, bazy morskiej i stacji radarowej. Utworzenie baz wojskowych stało się dla Hiszpanii źródłem wpływów dewizowych oraz ułatwień kredytowych. Hiszpania otrzymała pomoc wojskową w wysokości 350 mln dol. oraz pomoc gospodarczą. Ogółem ocenia się, że dzięki Paktowi Madryckiemu Hiszpania uzyskała w ciągu 10 lat od USA, w ramach pomocy gospodarczej i wojskowej, ok. 2 mld dol.⁶ W ślad za USA, stosunki z Hiszpanią wznowiły i inne kraje kapitalistyczne. Następnym etapem przełamania izolacji politycznej było przyjęcie Hiszpanii do ONZ w 1955 r.

Sytuacja Hiszpanii w latach pięćdziesiątych uległa więc radykalnej zmianie. Od tej pory Hiszpania była już akceptowana przez mocarstwa zachodnie. Nie wpłynęło to jednakże na zmianę polityki gospodarczej, o silnych tendencjach autarkicznych, choć mogłoby się wydawać, iż pojawienie się możliwości nawiązania szerszych międzynarodowych kontaktów gospodarczych wpłynie na otwarcie gospodarki hiszpańskiej i silniejsze jej powiązanie z gospodarką światową. Kontynuowanie dotychczasowego kursu polityki gospodarczej wynikało ze swoistej inercji kół rządowych w Hiszpanii, niechętnych do podejmowania nowych kroków i mało elastycznych w stosunku do zmieniających się okoliczności. Polityka gospodarcza rządu generała Franco w latach 1939—1958 charakteryzuje się nadal oddziaływaniem zmierzającym do zapewnienia gospodarce hiszpańskiej samowystarczalności. W okresie 1939—1950 o wyborze takiej taktyki zdecydował spłot czynników zewnętrznych (blokada ekonomiczna, izolacja polityczna, obawa przed inwazją, niewłączenie Hiszpanii do Planu Marshalla) oraz czynników wewnętrznych. W latach pięćdziesiątych *quasi* autarkiczny rozwój gospodarki hiszpańskiej nie wynikał z oddziaływania czynników wewnętrznych, lecz był rezultatem akceptacji dotychczasowej polityki gospodarczej przez rząd hiszpański⁷.

Przełamanie izolacjonizmu przyczyniło się do przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego, czego wyrazem jest tempo wzrostu produktu narodowego brutto w latach 1950—1958, wynoszące 7,78%⁸ i tempo wzrostu GNP na głowę w tym samym okresie — 6,83%⁸. Przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego zniwelowało w pewnym stopniu róż-

⁶ J. R. Nowak, *Hiszpania po wojnie domowej (1939—1971)*, Warszawa 1972, s. 108—109.

⁷ Gamir, *op. cit.*, s. 14.

⁸ Gamir, *op. cit.*, s. 21.

nice pomiędzy poziomem rozwoju Hiszpanii a poziomem gospodarczym krajów Europy Zachodniej.

Tabela 1

GNP na głowę w latach 1948—1957 (w cenach stałych z 1935 r.)

Rok	GNP na głowę (w \$)	Wskaźnik wzrostu	
		stosunek do ub. roku	1948=100
1948	909	—	—
1949	880	96,7	96,7
1950	943	117,2	103,7
1951	1 122	119,0	123,4
1952	1 182	105,3	130,0
1953	1 175	99,4	127,0
1954	1 260	107,2	138,6
1955	1 357	108,3	148,2
1956	1 381	101,9	151,8
1957	1 413	102,3	155,4

Zródło: M. Roman, *The Limits of Economic Growth in Spain*, Nowy Jork 1971.

W latach pięćdziesiątych produkcja głównych wyrobów przemysłowych rozwijała się w Hiszpanii w sposób bardzo dynamiczny. Tempo wzrostu produkcji przemysłowej było tego samego rzędu co we Włoszech, lecz szybsze niż w krajach wysoko rozwiniętych (RFN, Francja). Trzeba jednak zaznaczyć, iż ten wysoki przyrost produkcji przemysłowej osiągnięto od stosunkowo niskiego poziomu produkcji w roku 1950, znacznie niższego od poziomu, jaki osiągnęła Francja czy RFN.

Tabela 2

Wzrost produkcji ważniejszych wyrobów przemysłowych na 1 mieszkańca w latach 1949—1958 (1959=100)

Kraj	Energia elektryczna	Węgiel kamienny	Surówka żelaza	Stal surowa	Kwas siarkowy	Cement	Celuloza
RFN	220	117	214	227	222	209	170
Francja	192	105	134	148	131	191	227
Włochy	203	63	450	290	169	293	100
Hiszpania	257	126	196	176	198	242	700

Zródło: *Rocznik statystyczny 1959*, s. 416.

Wzrost produkcji przemysłowej odbywał się w warunkach ogólnego zacofania struktury gospodarczej kraju. Dominowały drobne przedsiębiorstwa, w niedostatecznym stopniu rozwinięta była sieć komunikacyjna i baza energetyczna. W tym okresie mamy do czynienia ze stałym pogarszaniem się bilansu płatniczego, co wynikało z konieczności importowania zbyt wielu produktów przemysłowych i surowców, niezbędnych dla rozwoju przemysłu. Powodowało to nasilenie inflacji, której ciężar ponosiła głównie klasa robotnicza.

Przyspieszenie procesu uprzemysłowienia przyniosło wiele korzystnych rezultatów. Wskaźnik produkcji przemysłowej, biorąc za podstawę rok 1942 jako 100, wynosił 128 w 1958 r. i 198 w 1956. Produkcja stali w latach 1953—1956 wzrosła o 1,4, produkcja cementu o 1,5 w okresie 1951—1956⁹.

Najslabszym ogniwem gospodarki hiszpańskiej było rolnictwo. Tempo wzrostu produkcji rolniczej było bardzo niskie i wynosiło w latach 1950—1960 1—1,5% rocznie. Rolnictwo hiszpańskie charakteryzowało się niskim poziomem wydajności pracy. Wynikało to ze splotu szeregu czynników, m. in. charakteru stosunków własnościowych, niskiego poziomu techniki w rolnictwie, bezrobocia jawnego i utajonego, niewłaściwej polityki rolnej państwa¹⁰.

Najistotniejszą bolączką rolnictwa była niewłaściwa struktura własnościowa. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych przeważały gospodar-

Tabela 3

Struktura hiszpańskiego rolnictwa

Wielkość gospodarstw (w ha)	Gospodarstwa (w tys.)	Gospodarstwa w wielkości globalnej (%)	Liczba ha (w mln)	Ziemia uprawna (%)
Mniej niż 1	800	28,4	0,36	0,8
1— 5	1 000	36,1	3,07	7,0
5— 50	900	31,9	13,7	31,3
50— 100	51	1,7	3,5	8,1
100— 200	24,2	0,8	3,4	7,8
200— 500	16,7	0,5	5,4	12,3
500—1000	6,5	0,3	5,0	11,1
1000 i więcej	4,6	0,2	9,5	21,6
Razem	2 800	100,0	43,9	100,0

Źródło: *Censo Agrario*, Madryt 1965, cyt. za Roman, *op. cit.*, s. 29.

⁹ Nowak, *op. cit.*, s. 114—115.

¹⁰ Sikorski, *op. cit.*, s. 1377.

stwa karlowate o wielkości 0—5 ha, co stanowiło 1,8% ogółu uprawianej ziemi, a 1,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych przypadało na gospodarstwa o wielkości 100—1000 i więcej ha uprawiające 52,8% ogółu ziemi uprawnej.

Produkcja rolnicza miała w dużym stopniu charakter produkcji naturalnej. Tylko gospodarstwa wielkich właścicieli ziemskich i bogatych chłopów były nastawione na produkcję towarową. Polityka rolna państwa, preferująca i popierająca rozwój wielkich i średnich gospodarstw rolnych, sprawiała, iż rozmiary gospodarki naturalnej zwiększały się, ograniczając rynek wewnętrzny i ujemnie wpływając na rozwój produkcji przemysłowej¹¹.

Szachownicowy układ uprawianych działek i struktura własnościowa uniemożliwiała efektywne wprowadzenie mechanizacji. Gospodarstwa rolników hiszpańskich składały się z szeregu niewielkich działek, ok. 40% uprawianych gruntów stanowiły działki o przeciętnej wielkości 0,22 ha, a przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiła 3,66 ha. W takich warunkach wprowadzenie mechanizacji było nieracjonalne. W 1962 r. powierzchnia przypadająca na 1 traktor wynosiła 223 ha (we Włoszech 1 traktor obsługiwał 63,5 ha). Na działkach ziemi mniejszych niż 10 ha, przeciętny czas pracy traktora wynosił 300 godz. w roku, lub mniej niż 1 godz. dziennie¹². Proces mechanizacji był ponadto hamowany przez istnienie znacznych rozmiarów bezrobocia w rolnictwie, utrzymującego płace robotników rolnych na bardzo niskim poziomie. Nie skłaniało to właścicieli ziemskich i bogatych chłopów do zastępowania taniej siły roboczej maszynami rolniczymi.

Przyspieszenie procesu uprzemysłowienia kraju spowodowało znaczny odpływ siły roboczej z rolnictwa do przemysłu w latach pięćdziesiątych, natomiast w latach czterdziestych spadek zatrudnienia w rolnictwie był bardzo mały.

W latach 1950—1960 około 1 mln robotników rolnych opuściło rolnictwo, zmniejszając tym samym liczbę bezrobotnych z 3 mln do 2 mln. Połowa z tych migrantów udała się do Ameryki Południowej, a druga połowa znalazła zatrudnienie w dynamicznie rozwijającym się sektorze przemysłowym gospodarki hiszpańskiej.

Słabe tempo wzrostu produkcji rolniczej, przy jednocześnie szybkiej rozbudowie przemysłu, spowodowało wystąpienie w Hiszpanii inflacyjnego ruchu cen produktów rolnych. Wzrost inflacji przybierał na sile pomimo tego, iż rząd hiszpański dążył do zmniejszenia napięcia na rynku tych produktów drogą zwiększenia ich importu. Położenie przez rząd dużego nacisku na rozwój przemysłu, przy jednoczesnym

¹¹ Sikorski, *op. cit.*, s. 1377.

¹² M. Roman, *The Limits of Economic Growth in Spain*, Nowy Jork 1971, s. 33.

zaniedbaniu rolnictwa, nie sprzyjało wzrostowi produkcji rolniczej, pomimo korzystnej koniunktury na rynku artykułów rolnych (wzrost cen)¹³.

Tabela 4

Zatrudnienie w rolnictwie

Rok	% siły roboczej zatrudnionej w sektorze rolniczym
1940	34,8
1950	53,2
1960	42,0

Zródło: *Censo Agrario...*, s. 30.

Szybki rozwój gałęzi pozarolniczych, a przede wszystkim przemysłu i budownictwa przyczynił się do obniżenia udziału rolnictwa zarówno w globalnym zatrudnieniu, jak i w produkcie narodowym brutto. Pomimo tych zmian, wskaźniki udziału rolnictwa hiszpańskiego w globalnym zatrudnieniu i w produkcie narodowym brutto były znacznie wyższe niż analogiczne wskaźniki dla wysoko rozwiniętych krajów Europy Zachodniej.

Tabela 5

Rozwój rolnictwa w wybranych krajach (w %)

Kraj	Udział rolnictwa w					
	GNP		zatrudnieniu		inwestycjach globalnych	
	1949	1959	1949	1959	1949	1959
Hiszpania	35	26	48	43	9	12
RFN	12	8	25	16	9	8
Austria	15	12	34	29	14	14
Grecja	33	32	48	—	11	11
Włochy	27	22	41	33	13	13
Turcja	50	42	—	—	—	—
Jugosławia	32	25	75	60	7	11
Francja	12	10	29	24	—	11
Portugalia	31	26	48	48	13	12

Zródło: *Some Factors in the Economic Growth of Europe*, Nowy Jork 1963, s. 49—58, cyt. za Roman, *op. cit.*, s. 35.

¹³ *Ibidem*, s. 28—30.

4. TRUDNOŚCI GOSPODARCZE W KOŃCU LAT PIĘCDZIESIĄTYCH

Schyłek lat pięćdziesiątych przyniósł Hiszpanii znaczne pogorszenie sytuacji gospodarczej. Problemem numer jeden stała się w owych latach szybko postępująca inflacja. Wzrost stopy inflacji powodował spadek płac realnych i jednocześnie pogorszenie położenia materialnego klasy robotniczej i klas średnich. Koszty utrzymania w latach 1957—1958 podniosły się o 40%. Stało się to przyczyną burzliwych wystąpień i demonstracji robotniczych¹⁴. Drugim, równie ważnym, problemem był deficyt bilansu płatniczego, stale pogłębiający się od początku lat pięćdziesiątych. Gwałtowna ekspansja uprzemysłowienia spowodowała wzrost importu surowców i maszyn. Wzrostowi importu nie towarzyszył wzrost eksportu, a wręcz przeciwnie, rozmiary eksportu kurczyły się. W 1958 r. globalny deficyt bilansu handlowego osiągnął 387 mln dol. i był dwukrotnie wyższy w stosunku do 1956 r. (170 mln dol.). Szczególnie nie zrównoważony był bilans handlu zagranicznego z USA. W latach 1954—1958 import z USA wzrósł dwukrotnie (z 62 mln dol. do 116 mln dol.), natomiast eksport zmalał o 1/3 (z 65 mln dol. do 46 mln dol.). Krajowe rezerwy złota wynosiły w 1955 r. 220 mln dol. i spadły do 57 mln dol. w 1958 r., a w końcu tego roku wynosiły tylko 10 mln dol.¹⁵ Wpływało to na ciągły spadek siły nabywczej pesety oraz ucieczkę prywatnego kapitału hiszpańskiego do krajów Europy Zachodniej.

5. WPROWADZENIE PROGRAMU STABILIZACJI

Pod koniec lat pięćdziesiątych nastąpiły w Hiszpanii liczne zmiany natury politycznej i ekonomicznej. Przede wszystkim doszło w 1957 r. do reorganizacji gabinetu rządowego gen. Franco. Francisco Franco powołał dwóch nowych ministrów: ministra handlu i ministra skarbu. Ponadto nastąpiła zmiana sekretarza generalnego prezydenta. Wszyscy trzej nominanci byli działaczami świeckiej organizacji katolickiej *Opus Dei*. Opowiadali się oni za wprowadzeniem nowego modelu ekonomicznego, którego zasadniczymi celami miały być: liberalizacja i ekspansja gospodarcza¹⁶. Politycy z *Opus Dei* zmierzali do silniejszego powiązania gospodarki hiszpańskiej z gospodarką krajów Europy Zachodniej poprzez system wymiany handlowej.

¹⁴ *Economic Denger Signals in Spain*, „The Economist”, 15.1.1959.

¹⁵ Nowak, *op. cit.*, s. 153—154.

¹⁶ *Hiszpania słabe ogniwo kapitalizmu*, „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” 1970, nr 3.

Konieczność wprowadzenia programu stabilizacji wynikała zarówno z wpływu czynników zewnętrznych, jak i z oddziaływania czynników wewnętrznych, określających sytuację gospodarczą. Jeśli chodzi o czynniki zewnętrzne, to dwa wydarzenia jakie wystąpiły w Europie Zachodniej, odegrały istotną rolę w opracowaniu programu stabilizacji. Po pierwsze, uległy nasileniu procesy integracyjne w Europie Zachodniej. W marcu 1957 r. w Rzymie została podpisana umowa powołująca Europejską Wspólnotę Gospodarczą, a w styczniu 1959 r. nastąpiła pierwsza 10% obniżka cel pomiędzy sześcioma członkami EWG. Dla polityków z *Opus Dei* o europejskiej orientacji było to wydarzenie wielkiej wagi. Obawiali się, iż Hiszpania nie będzie uwzględniona w nowej strukturze ekonomicznej, kształtującej się w Europie¹⁷.

Drugim znaczącym wydarzeniem było wprowadzenie w grudniu 1958 r. programu stabilizacji we Francji, który zakładał: wzrost opodatkowania, 15% dewaluację i wprowadzenie międzynarodowej wymiennalności franka, jak również zmniejszenie ograniczeń i kontroli wymiany handlowej Francji z krajami OECD oraz redukcję niektórych subsydiów i wydatków socjalnych w celu zbilansowania budżetu publicznego¹⁸.

W roku 1958 Hiszpania nawiązała kontakty z organizacjami międzynarodowymi. Została kolejno członkiem Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC)¹⁹, członkiem Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz członkiem Międzynarodowego Funduszu Walutowego (IMF). W grudniu 1958 r. przybył do Hiszpanii zespół ekspertów gospodarczych z OEEC. Delegacja ekspertów z IMF przybyła w lutym 1959 r.; również w tym samym miesiącu przybył Jacques Rueff inicjator wprowadzenia we Francji programu stabilizacji. W wyniku badań i konsultacji, obydwie grupy ekspertów opracowały raport o stanie gospodarki hiszpańskiej, który został opublikowany przez OEEC w marcu 1959 r. Raport zawierał szereg propozycji i ocenę możliwości poprawy sytuacji

¹⁷ Hiszpania od 1962 r. podjęła kroki mające na celu bliższe związanie się ze Wspólnym Rynkiem. Bodźcem tego typu działania było podjęcie przez kraje EWG wspólnej polityki rolnej, co stanowiło poważne zagrożenie dla rolnictwa hiszpańskiego, a tym samym dla eksportu (artykuły rolne stanowiły wówczas 60% globalnego eksportu). Pełnoprawne członkostwo nie było możliwe ze względów politycznych i ekonomicznych. Hiszpania ubiegała się więc o zawarcie z EWG układu o stowarzyszeniu, jednakże państwa zachodnioeuropejskie bardzo niechętnie ustosunkowały się do takiej prośby. Wieloletnie rokowania między Hiszpanią a EWG zostały sfinalizowane w 1970 r. zawarciem Układu Preferencyjnego. (Bernatowicz, *op. cit.*, s. 5—23).

¹⁸ Ch. W. Anderson, *The Political Economy of Modern Spain*, Madison—Milwaukee—Londyn 1970, s. 117.

¹⁹ OEEC (Organisation for European Economic Cooperation) została przekształcona w 1961 r. w OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development).

gospodarczej oraz zakreślał szeroki program stabilizacji. Akceptacja tego programu przez rząd hiszpański była podstawowym warunkiem uzyskania przez Hiszpanię pomocy z zagranicy²⁰. Propozycje, opracowane przez międzynarodowych ekonomistów, były analogiczne do rad i środków zastosowanych we Francji i w niektórych krajach Ameryki Łacińskiej w celu rozwiązania podobnych ekonomicznych problemów.

Decyzja o realizacji programu stabilizacji została podjęta przez rząd generała Franco w czerwcu 1959 r. Program stabilizacji zawierał szereg dekretów i posunięć administracyjnych, które pojawiły się w lipcu i sierpniu 1959 r. Miały one na celu powstrzymanie rosnącej inflacji, doprowadzenie do bilansowania budżetu, usunięcie deficytu bilansu płatniczego oraz liberalizację gospodarki hiszpańskiej.

W celu zapewnienia równowagi budżetu podniesiono niektóre ceny (dotyczyło to głównie cen na artykuły tytoniowe i produkty ropy naftowej) oraz podniesiono opłaty telefoniczne i opłaty za przejazdy kolejowe. W ten sposób zwiększyły się wpływy budżetu państwa. Zastosowano szereg środków typu fiskalnego w celu uzyskania równowagi między oszczędnościami i inwestycjami sektora publicznego. Wprowadzono ograniczenia wydatków publicznych: wydatków na administrację centralną, jak również wydatków na instytucje autonomiczne, nie mających pokrycia we wpływach tych instytucji. Pozwoliło to w oparciu o kredyty krótkoterminowe na uzyskanie równowagi budżetu²¹.

Aby ograniczyć rozmiary kredytów kreowanych przez system bankowy, Bank Centralny Hiszpanii podniósł stopę redyskontową, co wpłynęło na wzrost stopy procentowej płaconej od pożyczonych kapitałów. Dalszym posunięciem była dewaluacja pesety. Kurs pesety w stosunku do dolara został obniżony z 42 do 60 peset za 1 dolara.

Program liberalizacji wymiany zagranicznej znosił szereg restrykcji w stosunku do importu z krajów OEEC. Dotyczyło to 50% globalnej wartości importu z tych krajów. Zniesiono większość limitów importowych, określających możliwość przywozu danego produktu z określonego kraju. Oznaczało to zerwanie z tradycyjnymi bilateralnymi porozumieniami handlowymi²².

Aby zapewnić realizację programu stabilizacji, Hiszpania otrzymała pomoc zagraniczną w wysokości około 546 mln dol.; z tego m. in. 100 mln dol. — kredyty OEEC, 75 mln dol. — IMF, 258 mln dol. — kredyty USA i 70 mln dol. — kredyty amerykańskich banków handlowych²³.

W maju 1960 r. zostały wprowadzone nowe taryfy celne, wzorowane

²⁰ Salisbury, Theberge, *op. cit.*, s. 13—14.

²¹ Gamir, *op. cit.*, s. 26.

²² Anderson, *op. cit.*, s. 130—131.

²³ Nowak, *op. cit.*, s. 155—156.

na nomenklaturze brukselskiej, polegające na opłatach od wartości. Opłaty celne w dalszym ciągu miały charakter protekcyjny. Przeciętny poziom cel w Hiszpanii był wyższy aniżeli we Francji i Włoszech; wynosił odpowiednio 24,50% oraz 18—19%. Liberalizacja handlu zagranicznego zakładała aktywne oddziaływanie mechanizmu rynkowego na kształtowanie się poziomu eksportu i importu. Na gospodarkę hiszpańską w znacznie większym stopniu zaczęły oddziaływać czynniki koniunkturalne, w porównaniu z wcześniejszym okresem, kiedy to na wzrost gospodarki hiszpańskiej dominujący wpływ posiadały czynniki instytucjonalne i pozarynkowe²⁴.

Działacze polityczni Hiszpanii przywiązywali duże znaczenie do napływu obcych kapitałów. Spodziewano się, że kapitał zagraniczny ożywi wzrost gospodarczy, przyczyniając się do wzrostu stopy inwestycji, wzrostu rozmiarów zatrudnienia, modernizacji przemysłu hiszpańskiego i zwiększenia jego konkurencyjności w stosunku do przemysłu krajów Europy Zachodniej oraz zwiększenia poziomu eksportu. Aby zachęcić kapitał zagraniczny do inwestowania w Hiszpanii, wprowadzono nowe ustawodawstwo odnośnie do inwestycji zagranicznych. Od stycznia 1960 r. inwestycje zagraniczne mogły stanowić 50% udziałów w firmach hiszpańskich (do tej pory tylko 25%). Inwestycje sięgające więcej niż 50% musiały uzyskać specjalne zezwolenie Rady Ministrów. Ponadto inwestorzy zagraniczni, przy imporcie maszyn i urządzeń, mogli korzystać z szeregu ułatwień. Wszystkie dziedziny działalności gospodarczej były otwarte dla kapitałów zagranicznych, z wyjątkiem działalności ściśle związanej z obroną narodową i informacją publiczną oraz sektorem usług publicznych. Inwestorzy zagraniczni, którzy lokowali swój kapitał w gałęziach o priorytetowym znaczeniu gospodarczym i społecznym, mogli dokonywać transferu swoich zysków bez jakichkolwiek ograniczeń. Pozostali posiadali prawo do transferu zysku w wysokości 60% rocznie od zainwestowanego kapitału.

Dalszym krokiem mającym na celu jeszcze większe zliberalizowanie przepisów, dotyczących inwestycji zagranicznych, było wydanie serii dekrétów (w okresie listopad 1962 r. — kwiecień 1963 r.), znoszących dotychczasowe wymagania, co do uzyskiwania zgody na udział kapitałów zagranicznych w firmach hiszpańskich przekraczający 50%. Oznaczało to możliwość partycypowania kapitałów zagranicznych w przedsiębiorstwach hiszpańskich, bez jakichkolwiek ograniczeń²⁵.

Nastąpiła również pewna liberalizacja życia gospodarczego w Hiszpanii. W okresie administracyjnych metod zarządzania swobodna działalność produkcyjna i handlowa kapitału w Hiszpanii była znacznie

²⁴ Sikorski, *op. cit.*, s. 1399.

²⁵ E. Bayo, *El „desafío” en España*, Barcelona 1970, s. 46—48.

ograniczona. Przedsiębiorcy, w celu prowadzenia działalności produkcyjnej, musieli ubiegać się o otrzymanie różnego rodzaju koncesji, limitów produkcyjnych, limitów eksportowo-importowych itp. Pomimo pewnych zmian w tej dziedzinie, w dalszym ciągu rząd sprawował rozległą i bezpośrednią kontrolę nad inwestycjami przemysłowymi, zatrudnieniem itp.

W kwietniu 1962 r. został znacjonalizowany bank Centralny Hiszpanii. Pozwoliło to na skuteczniejsze oddziaływanie rządu na system monetarny oraz ściślejszą kontrolę systemu bankowego. Bank Centralny mógł teraz, wzorując się na działalności banków centralnych w krajach kapitalistycznych, przeprowadzać operacje otwartego rynku, ustalać stopę rezerw obowiązkowych itp.

Program stabilizacji przewidywał również wprowadzenie ustawodawstwa antymonopolowego. Pierwsze kroki w tym kierunku zostały podjęte w 1962 r. Ministerstwo Handlu zorganizowało wówczas seminarium poświęcone rozpatrzeniu tych problemów. Zaproszeni zostali eksperci zagraniczni, którzy, na podstawie doświadczeń swoich krajów sugerowali propozycje dla gospodarki hiszpańskiej. Dyskusje i prace nad opracowaniem projektu ustawodawstwa antymonopolowego były długotrwałe. W lutym 1963 r. projekty zostały przedstawione w Kortezach i po wniesieniu pewnych poprawek weszły w życie w lipcu 1963 r. Ustawodawstwo antymonopolowe miało na celu zwalczanie praktyk restrykcyjnych producentów i sprzedawców. Hamowanie i ograniczanie konkurencji było zabronione. Ustawodawstwo antymonopolowe nie dotyczyło rolnictwa. Powołana została Rada Obrony Konkurencji, która rozstrzygała sporne przypadki stosowania praktyk monopolowych. Stwarzało to możliwość uzasadnienia konieczności stosowania praktyk monopolowych, poważnie ograniczając tym samym zasięg oddziaływania prawa antymonopolowego²⁶.

W omawianym okresie została również przeprowadzona reforma podatkowa. Podniesiono granicę minimalnych dochodów nie podlegających opodatkowaniu z 25 tys. do 60 tys. peset rocznie. Jednocześnie wzrasta progresja podatkowa od dochodów powyżej ustalonego minimum. Dochody o przeznaczeniu inwestycyjnym były traktowane preferencyjnie. Została zmniejszona ilość podatków pośrednich.

6. KONSEKWENCJE GOSPODARCZE PROGRAMU STABILIZACJI

Wszystkie wymienione działania rządu sprawiły, że gospodarka hiszpańska po roku 1959 zaczęła rozwijać się w bardzo szybkim tempie.

²⁶ Anderson, *op. cit.*, s. 114—115.

W okresie 1959—1964 produkt narodowy brutto wzrósł o 44⁰/₀. Roczne tempo wzrostu dochodu narodowego brutto wynosiło 8⁰/₀. Po wprowadzeniu programu stabilizacji znaczenie inwestycji państwowych maleje na rzecz inwestycji prywatnych. W omawianym okresie inwestycje prywatne rosły dwukrotnie szybciej (129⁰/₀) aniżeli inwestycje państwowe (60⁰/₀). Wywołało to zmianę proporcji wydatków inwestycyjnych państwowych i prywatnych w wydatkach inwestycyjnych ogółem. O ile w 1959 r. wydatki inwestycyjne państwa stanowiły 27,2⁰/₀ wydatków inwestycyjnych ogółem, to w 1960 r. nastąpił wzrost do 40⁰/₀, a w 1964 r. zauważamy ich spadek do 21,4⁰/₀²⁷.

Nie nastąpiły natomiast zmiany kierunków przydziału wydatków inwestycyjnych. Wydatki inwestycyjne państwa, dotyczące przemysłu ciężkiego i maszynowego oraz infrastruktury, pozostały na tym samym poziomie. Nastąpił natomiast wzrost wydatków inwestycyjnych państwa na rozwój rolnictwa, a przede wszystkim melioracje. Jeśli chodzi o kapitał prywatny, to głównie inwestowano w turystykę, w przemysł lekki, budownictwo mieszkaniowe i rolnictwo (zakup maszyn i urządzeń)²⁸. Wysoka dynamika wzrostu inwestycji prywatnych była głównie ukształtowana przez następujące czynniki: zmianę kursu polityki gospodarczej (większa liberalizacja), wzrost popytu na rynku wewnętrznym oraz wzrost eksportu i napływ obcych kapitałów.

Na przyspieszenie wzrostu produktu narodowego wpłynął gwałtowny rozwój turystyki oraz napływ transferów, pochodzących od emigrantów hiszpańskich, szukających pracy poza granicami kraju, głównie w wysoko rozwiniętych krajach EWG.

Gwałtowny rozwój turystyki rozpoczął się w latach sześćdziesią-

Tabela 6

Liczba turystów (w mln)

Rok	Hiszpania	Francja	Włochy
1955	2,1	4,0	5,6
1960	5,1	5,6	8,5
1961	6,3	5,8	9,0
1962	7,1	6,0	10,0
1963	8,8	6,5	10,1
1964	11,6	6,6	10,1

Źródło: *Estudios Turísticos*, Madryt 1966, cyt. za Roman, *op. cit.*, s. 43.

²⁷ Sikorski, *op. cit.*, s. 1394—1395.

²⁸ *Ibidem*, s. 1396.

tych po dewaluacji pesety z 42 do 60 peset za 1 dol. Hiszpania dysponuje świetnymi warunkami klimatycznymi oraz cennymi zabytkami historycznymi. Pod względem turystycznym jest więc równie atrakcyjna jak Włochy, czy Francja. Po dewaluacji pesety spędzanie urlopu w Hiszpanii było ponadto tanie, tańsze aniżeli we Włoszech i Francji. Od roku 1960 liczba turystów przybywających do Hiszpanii rośnie znacznie szybciej niż we Włoszech i Francji.

Wzrost liczby turystów przybywających do Hiszpanii pociągnął za sobą wzrost wpływów pochodzących z turystyki. Zwiększyły się one między 1959 a 1960 r., prawie dwukrotnie i w późniejszych latach nadal wykazywały stały wzrost.

Tabela 7

Dochody płynące z turystyki
(w mln dol.)

Rok	Wartość
1958	163,1
1959	296,7
1960	448,3
1961	568,5
1962	662,2
1963	679,3
1964	918,6

Zródło: Roman, *op. cit.*, s. 41.

Gwałtowny napływ fali turystów do Hiszpanii pociągnął za sobą ekspansję ekonomicznej działalności ściśle z nim związanej. Nastąpił wzrost sum wydatkowanych na inwestycje związane z budową hoteli, moteli itp. Między 1951 r. a 1955 r. stopa wzrostu liczby hoteli wynosiła 10%, a po 1960 r. podniosła się do 32% rocznie²⁹.

Rewolucja turystyczna, której początek wyznacza rok 1959 przyspieszyła rozwój i modernizację przemysłu hiszpańskiego, produkującego do tej pory dobra inwestycyjne według przestarzałych wzorów, o niskim poziomie techniczno-ekonomicznym. Ograniczenia importowe obowiązujące do 1959 r. nie sprzyjały importowi dóbr inwestycyjnych, co było powodem niskiego poziomu technicznego przemysłu hiszpańskiego. Dochody płynące z turystyki umożliwiły wzrost importu dóbr inwestycyjnych najwyższej jakości, umożliwiając renowację przemysłu hi-

²⁹ Roman, *op. cit.*, s. 42.

szpańskiego. Udział dóbr inwestycyjnych w globalnym wolumenie importu wzrósł z 20⁰/₀ w 1961 r. do 30⁰/₀ w 1965 r.

Tabela 8

Import dóbr kapitałowych i dochody z turystyki
(w mln dol.)

Rok	Import dóbr kapitałowych	Dochody z turystyki
1961	233,9	568,5
1962	399,5	662,2
1963	529,9	679,3
1964	633,0	918,6

Zródło: Roman, *op. cit.*, s. 45.

Drugim źródłem poważnych wpływów dla gospodarki hiszpańskiej były wpłaty dokonywane przez hiszpańskich robotników, zarobkujących poza granicami kraju w wysoko rozwiniętych krajach Europy Zachodniej. Na wzrost liczby emigrantów hiszpańskich wpłynęło szereg czynników: stosunkowo duża liczba bezrobotnych w hiszpańskim rolnictwie, niskie płace w rolnictwie i przemyśle, duże zapotrzebowanie na siłę roboczą w krajach Europy Zachodniej oraz wysokie płace tam oferowane. Dodatkowym czynnikiem, oddziałującym stymulująco na wzrost liczby emigrantów, była polityka rządu hiszpańskiego, popierająca emigrację zarobkową. Polityka ta była podyktowana chęcią zapewnienia pełnego zatrudnienia w kraju i uniknięcia socjalnych i politycznych napięć, rodzących się ze zbyt dużych rozmiarów bezrobocia³⁰. Nie bez znaczenia był również wpływ standardu życia, demon-

Tabela 9

Emigracja do Europy Zachodniej i migracja z rolnictwa
(w tys.)

Rok	Emigracja zagraniczna	Migracja z rolnictwa
1960	40 189	60 000
1961	116 524	60 000
1962	147 692	60 000
1963	145 859	100 000
1964	192 299	257 000

Zródło: Roman, *op. cit.*, s. 61.

³⁰ *Ibidem*, s. 59.

strowanego przez zasobnych turystów z Europy Zachodniej, na aspiracje i materialne oczekiwania hiszpańskiej klasy robotniczej. Najbardziej dostrzegalne było to w mało zurbanizowanych miejscowościach Hiszpanii.

Dochody płynące z obrotów niewidzialnych odegrały więc znaczną rolę w rozwoju kraju. Stanowiły one podstawowe źródło pokrycia deficytu bilansu handlowego, przez co umożliwiły import dóbr inwestycyjnych, tak potrzebnych rozwijającemu się krajowi. Jednakże istniała niepewność, co do pokrycia olbrzymiego deficytu bilansu handlowego, wynikająca ze znacznych wahań w dopływie tych dewiz, gdyż jest on w dużym stopniu uzależniony od czynników zewnętrznych, na które rząd nie miał wpływu.

7. OCENA PROGRAMU STABILIZACJI

Program stabilizacji pomyślnie zrealizował założone zadanie utrzymania równowagi budżetowej, a dewaluacja w poważnym stopniu rozwiązała problem inflacji i bilansu płatniczego. Import spadł z 612 mln dol. w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy realizacji programu. W tym samym czasie eksport wzrósł z 305 mln dol. do 405 mln dol. w ciągu roku. Rezerwy, które były niemalże wyczerpane, wzrosły do 405 mln dol. w ciągu roku. Osiągnięto również stabilizację cen; wzrost cen w pierwszym roku działania programu wynosił 20%.

Szczególnie korzystnie kształtował się bilans płatniczy w omawianym okresie (1960—1964). Na poprawę bilansu płatniczego duży wpływ miały dochody płynące z turystyki, wzrost przesyłek pieniężnych emigrantów hiszpańskich, jak również wyjątkowo korzystne warunki zwiększenia eksportu stali, wywołane strajkiem stalowym w USA i możliwość ograniczenia importu żywności, wynikająca z pomyślnych żniw w Hiszpanii.

Politycy gospodarczy nie spodziewali się tak znacznej poprawy bilansu płatniczego. Wręcz przeciwnie, oczekiwano, w wyniku oddziaływania narzędzi pieniężno-fiskalnych, wydatnego wzrostu importu. Okazało się więc, że kredyty zagraniczne zaciągnięte w tym celu były niepotrzebne.

W początkowym okresie program stabilizacji wywołał szereg trudności gospodarczych. W pierwszych dwóch latach po jego wprowadzeniu wystąpiły oznaki stagnacji gospodarczej. Zmniejszyło się zapotrzebowanie na kredyty inwestycyjne ze strony sektora prywatnego. W wielu gałęziach nastąpił spadek produkcji. Spowodowało to wzrost bezro-

bocia oraz redukcję godzin nadliczbowych i różnego rodzaju premii, co z kolei w poważnym stopniu wpłynęło na spadek dochodów otrzymywanych przez robotników. Sytuacja na rynku pracy została w dużym stopniu złagodzona poprzez wzrost migracji zarobkowej robotników hiszpańskich do krajów Europy Zachodniej. Pozwoliło to na uniknięcie napięć społecznych, które z pewnością powstałyby, gdyby zabrakło możliwości odpływu nadwyżki siły roboczej w Hiszpanii.

Przyczyn stagnacji gospodarczej ekonomiści hiszpańscy upatrują w szczególnie biernej postawie prywatnych przedsiębiorców, którzy zajęli pozycję wyczekującą i nieufną w stosunku do nowego kursu ekonomicznego. Dla przedsiębiorców hiszpańskich zmiana ta była bardzo głęboka, wymagała odejścia od dotychczasowych przyzwyczajeń, którymi kierowali się przez okres 20 lat³¹.

Koszty stabilizacji w poważnym stopniu obciążyły hiszpańską klasę robotniczą. W latach 1958—1962 płace nominalne w przemyśle wzrosły o 100%, biorąc jednak pod uwagę wzrost cen, płace realne spadły o 10%. Sytuacja ta uległa poprawie w latach 1962—1963, kiedy to nastąpił wzrost płac nominalnych o 350% w stosunku do poziomu z 1958 r., gdy tymczasem ceny wzrosły o 24—300% w porównaniu z 1958 r.³²

Pozytywne efekty wprowadzenia programu stabilizacji pojawiły się w pełni, z pewną zwłoką czasową, po upływie pierwszych dwóch lat. Zmiana kursu polityki gospodarczej, zapoczątkowana wprowadzeniem programu stabilizacji, przyspieszyła proces uprzemysłowienia i modernizacji gospodarki, przekształcając strukturę gospodarczą Hiszpanii z rolniczej w przemysłowo-rolniczą. Program stabilizacji zapoczątkował okres „boomu” w gospodarce hiszpańskiej.

Izabela Firkowska

SPAIN'S ECONOMIC GROWTH BETWEEN 1946—1964 WITH SPECIAL
ATTENTION FOCUSED ON STABILIZATION PROGRAMME
OF THE ECONOMY FROM 1959

The article analyzes the crucial event in the economic policy of Spain which was launching of the stabilization programme in 1959. In the period of 1945—1950 the Spanish economy had a quasi autarkic character. There were being developed almost all industries with no consideration given to profitability of the domestic production. This led to increase of production costs and caused a situation in which

³¹ Gamir, *op. cit.*, s. 28 oraz Anderson, *op. cit.*, s. 151.

³² Anderson, *op. cit.*, s. 156.

Spanish products due to their poor quality were hardly competitive in the world market as compared with foreign products.

The launching of the stabilization programme brought about an acceleration of the economic growth rate. Over the period of 1960—1968 the economic growth rate amounted to 7.77 per cent on the annual average. That constituted a beginning of Spain's economic boom reflecting such phenomena as rapid expansion of foreign tourism in Spain and increasing transfers from Spanish workers employed outside the country. As a result of industrialization the structure of Spain's economy underwent changes. The industrialization process produced a decrease in the number of people employed in agriculture and an increase in the number of those employed in industry and service sector of the economy.